

יעקב הבן ה"חכם" ניצח את עשו הבן ה"רשע" עם האפיקומן שהאכיל ליצחק בליל פסח!

לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, ויקוד העם וישתחוו". ופירש רש"י: "ויקוד העם, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם".

הרי מבואר כי התורה הקדושה נתנה לנו תשובה ברורה על שאלת בן הרשע בלי להקהות את שיניו: "ואמרתם זבח פסח הוא לה'", ועל כך שמחו ישראל: "ויקוד העם וישתחוו" - על בשורת הבנים שיהיו להם, הנה כי כן מה ראה בעל הגדה לשנות התשובה הכתובה בספר התורה, ובמקום זה ייעץ לנו להקהות את שיניו ולומר לו דברים חריפים: "אלו היה שם לא היה נגאל".

(ב) ה"בני יששכר" (ניסן מאמר ה אות יד) תמה על בעל הגדה שאומר על הבן הרשע: "אלו היה שם לא היה נגאל", שהרי הוא עצמו יסד לומר בנוסח ההגדה: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים... לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם". והטעם לכך הוא כמו שמפרש ה"בני יששכר": "כי כולנו היינו כלולים שם באבותינו, שהיו הדור דעה שרשי כל הנשמות ששים רבוא שרשים". ולפי זה איך אפשר לומר כי אילו היה שם לא היה נגאל, הלא למעשה היה שם ונגאל.

(ג) ראוי להתבונן מה ראה בעל הגדה על ככה להזכיר בליל התקדש חג, בשעה שאנו עורכים את הסדר ומספרים ביציאת מצרים, את השאלה של הבן הרשע שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, והתשובה שלנו כי אילו היה במצרים לא היה נגאל, האם לא היה יותר טוב שלא להזכיר כלל את הרשע ואת דברי כפירתו בה' בליל קדוש זה, ובפרט לפי המבואר בזוהר הקדוש (פרשת בא מ:): שכל הפמליא של מעלה מלאכים ושרפים, יורדים בשליחות הקב"ה לשמוע איך ישראל מספרים ביציאת מצרים.

ה"ארחות חיים" ועוד, כי החכם מתכוון בשאלתו: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", למה אוכלים את בשר הפסח אחרי שאוכלים את בשר החגיגה, הלא הפסח הוא על שם עיקר הנס שהיה בחג זה והיה לנו לאוכלו תחילה.

על כך משיבים לו כי הטעם לכך הוא: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", אסור לבקש מזון אחרי שאכלו את הפסח, כדי שישאר הטעם של בשר הפסח בפיו, ולכן אוכלים את הפסח על השובע אחרי החגיגה. וכן בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח, אסור לאכול אחרי שאכלו את אפיקומן בסוף הסעודה, כמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן תעח סעיף א): "אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר". כי מאחר שהוא זכר לקרבן פסח צריך שישאר טעם האפיקומן בפיו.

[ב]

מדוע הזכיר בעל הגדה את בן הרשע בליל הסדר

לכבוד חג הפסח רחש לבי דבר טוב, אומר אני מעשי למלך מלכי המלכים, לומר ביאור חדש על מה שתיקן בעל הגדה לומר לבן החכם דוקא הלכה זו: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", בהקדם להתבונן עוד מה שסידר בעל הגדה את שאלת הבן הרשע:

"רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, ואף אתה הקהה את שניו ואמור לו, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל".

והנה בענין זה ישנם כמה דברים הצריכים ביאור:

(א) ידוע מה שנתייגעו המפרשים וינועו אמות הסיפים, הלא המקור לשאלת הבן הרשע הוא בפרשת בא (שמות יב כו): "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת

[א]

"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן"

לקראת חג הפסח זמן חירותנו הבא לקראתנו לשלום, דבר בעתו מה טוב להתבונן בענין שני הבנים - הבן החכם והבן הרשע, מתוך ארבעת הבנים שהזכיר המגיד הקדוש בהגדה של פסח, ונתחיל עם הבן החכם: "חכם מה הוא אומר, מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם, ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

והנה מה שאומרים לו: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", הכוונה בזה על מה ששינו במשנה (פסחים קיט:): "אין מפטירין" - אין מבקשים, "אחר הפסח" - אחרי שאכלו את בשר הפסח בסוף הסעודה, "אפיקו-מן" - הוציאו מזון, כי אסור לאכול אחרי אכילת הפסח כדי שישאר טעם הפסח בפיו. אמנם כבר תמחו המפרשים, מה ראה בעל הגדה על ככה לבחור מתוך כל ההלכות דוקא הלכה זו: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

הריטב"א בפירושו על הגדה של פסח מפרש על פי המכילתא, כי שאלת החכם היא על כל עניני הפסח: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ועל כך אומר בעל ההגדה מאחר שהוא משתוקק כל כך ללמוד: "ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". כלומר תלמד אותו כל הלכות הפסח, ולא רק דברים שצוה ה' אלקינו בתורה, אלא אפילו דברים שהם תקנת חכמינו ז"ל ואין להם שום סמך בכתובים, והוא מה שתיקנו: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

אולם הריטב"א מביא בשם רש"י הפירוש על כך, וכן כתב ה"אבודרהם" בשם רש"י, וכן כתב "שבלי הלקט" (סימן ריח) בשם רבינו קלונימוס, וכן פירשו הראב"ן, הרי"ד,

[ג]

יעקב אבינו זכה בברכות בליל פסח

פתח דברינו יאיר לבאר כל זה, בהקדם להתבונן על נס נפלא שקרה לנו בליל פסח, הרבה שנים לפני הנס של יציאת מצרים בליל זה, נס שהשאיר את חותמו על כלל ישראל עד סוף כל הדורות, הלא היא קבלת הברכות שקיבל יעקב אבינו מיצחק אביו בליל פסח, אחרי שבמצות רבקה אמו הצליח להערים על עשו הרשע, שכמעט קיבל את הברכות מיצחק ברמיה, כמו שכתוב (בראשית כה כז): "ויהי עשו איש יודע ציד", ופירש רש"י: "לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו אבא איך מעשרין את המלח ואת התבן".

מאבק נורא וקשה זה בין הקדושה לטומאה - בין יעקב לעשו על קבלת הברכות התחולל בליל פסח, כאשר יצחק אבינו ישב בראש השלחן וערך את הסדר כהלכתו, טועם טעם גן עדן מבשר הקרבן פסח וקרבן חגיגה שהכין לו יעקב בנו. עיני יצחק סגורות ומסוגרות ככתוב (שם כז א): "ותכהין עיניו מראות", ופירש רש"י כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות. אולם עיני הרוחניות הקדושות והטהורות פתוחות במבט רחוק לראות את העתיד, שבלייל קדוש זה עתידים זרעו ישראל להשתחרר מכבלי העבדות של המצרים.

בליל קדוש זה סמוך לפטירתו חיפש יצחק יורש מבניו, שיקבל ממנו את הברכות הגדולות שמסר לו אברהם אביו, אחרי שהקב"ה אמר לו (בראשית יב ב): "והיה ברכה", הברכות נתונות בידך. מטעם שיתבאר בהמשך דברינו בחר יצחק למסור את הברכות לעשו בכורו (שם כז ב): "ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי, ועתה שא נא כלך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה, ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואוכלה, בעבור תברכך נפשי בטרם אמות".

והנה כמעט שהצליח עשו ברמייתו לקבל את הברכות, אולם אז סיבב הקב"ה מסבב כל הסיבות להציל את הברכות מעשו על ידי רבקה אמנו, אשר צוותה על יעקב בגזירת כיבוד אם לשמוע בקול רוח הקודש שבה (בראשית כז ח): "ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך, לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים, ואעשה אותם מטעמים לאבניך כאשר אהב". ופירש רש"י בשם פרקי דרבי אליעזר (פרק לב): "וכי שני גדיי עזים היה

מדוע בחר בעל הגדה של פסח להשיב לחכם מכל ההלכות דוקא ההלכה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן"

בני יששכר: איך אומר בעל הגדה על בן הרשע: "אילו היה שם לא היה נגאל", הלא גם הוא היה במצרים ונגאל

בליל פסח צריך לזכור הנס שעשה הקב"ה עם יעקב, שהצליח להציל את הברכות של יצחק מעשו הרשע

הבן החכם שמזכיר בדבריו ב' שמות: "ה' אלקינו", הוא כנגד יעקב שהזכיר ב' שמות אלו בעמדו לפני יצחק

יעקב מסר נפשו להזכיר לפני יצחק ב' שמות: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", שעשו לא היה רגיל להזכיר:

מאכלו של יצחק, אלא פסח היה, האחד הקריב לפסחו, והאחד עשה מטעמים".

וכך באמצע ליל הסדר נכנס לו יעקב מלובש בבגדי עשו החמודות, בפחד ורעדה הוא אומר ליצחק אביו (שם שם יט): "אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי, קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך. ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצוא בני, ויאמר כי הקרה ה' אלקיך לפני. ויאמר יצחק אל יעקב, גשה נא ואמושך בני האתה זה בני עשו אם לא".

ובכן מה גרם ליצחק לחשוש שאולי זה לא עשו אלא מישהו אחר, על כך מגלה לנו רש"י בפירושו: "אמר יצחק בלבו, אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו, וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך". כלומר מאחר שהזכיר יעקב את שם ה' אלקים: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", שלא היה שגור על לשונו של עשו, זה גרם ליצחק לחשוב שאולי זה לא עשו, וביקש למשש אותו לראות אם זה אכן עשו או לא.

כל מערכת השמים, שמש וירח, כוכבים ומזלות, עצרו את נשמתם, מלאכי השרת ושרפי מעלה עמדו נדהמים, תמהים ומתפלאים, האם יצליח עשו הרשע ברמאות שלו, לקבל מיצחק את ברכות "טל השמים ומשמני הארץ", או שיהיה זה יעקב הקדוש והטהור, שיצליח להוציא יקר מזולל, להציל את הברכות הקדושות מעשו הרשע.

אנחת רווחה נשמעת בעליונים ובתחתונים, כאשר הם רואים סוף סוף, איך

שיעקב מרכין את ראשו לפני יצחק אביו, המניח את ידיו הקדושות על ראשו, ובקול צלול שמהדהד בחללו של עולם, בדביקות עילאה בקדושה וטהרה הוא מתחיל לברכו (שם שם כח): "ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש, יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים, הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמן, אורריך ארוו ומברכיך ברוך".

כאמור נס גדול זה קרה ליעקב אבינו שורש הקדושה של כלל ישראל באמצע ליל הסדר, כאשר יצחק אבינו מספר ליעקב בנו על הנסים והנפלאות שעתיד הקב"ה לעשות עם ישראל ביציאתם ממצרים. נפלא הדבר, כי כמו בליל פסח ההוא זכה יעקב לקבל הברכות, בזכות רבקה אמנו שהיתה אחת מהנשים צדקניות האמהות הקדושות, כן יציאת מצרים שאנו חוגגים בליל הסדר היתה בזכות נשים צדקניות, כמאמר חכמינו ז"ל (סוטה יא א): "בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים".

[ד]

סימני דצ"ך עד"ש באח"ב רמז על המפלה של עשו

אך לפי זה מוטלת עלינו חובת הביאור, מדוע אין אנו מזכירים בהגדה של פסח נס נפלא זה של קבלת הברכות בליל פסח על ידי יעקב אבינו. חשבתי דרכי ליישב ענין זה על פי מה שנהג אביר הרועים כ"ק אדמו"ר מרן רבי אהרן מבעלזא זי"ע בליל הסדר, כאשר הגיע למאמר: "רבי יהודה היה נותן בהם סימנים

את עצמו מן הכלל, אבל הרשע אינו מזכיר כלל את שם ה', לכן כשהוא אומר "לכם", ברור שכוונתו להוציא את עצמו מן הכלל: "לכם ולא לו".

על פי האמור מפרש הגר"א מקרא שכתוב (קהלת ב יג): "וראיני אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך". דהנה במעשה בראשית כתוב (בראשית א ה): "ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה". ומבואר במדרש (ב"ר ג ו): "לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה, ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה, אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה".

נמצא כי היתרון של האור על החושך הוא בכך, שאצל האור נזכר שם ה' ולא אצל החושך, ולפי המבואר זהו גם כן ההבדל בין החכם שמזכיר שם ה' ובין הרשע שאינו מזכירו. הנה כי כן זהו פירוש הכתוב: "וראיני אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות", כלומר שיש יתרון לחכמה שהוא בן החכם ובין הסכלות שהוא כינוי לבן הרשע, "כיתרון האור מן החושך".

ויש להעיר כי ב"שמחת הרגל" על הגדה של פסח להגה"ק החיד"א זצ"ל מביא כל זה בשם "שמעתי", והנה כפי שנתבאר הרי למדנו את הדברים מפי הגר"א. עוד הביא החיד"א (שם) בשם אחד מן הראשונים רבינו ישעיה הראשון מטראני זצ"ל (כתב יד על החומש). וכן כתב ב"מחזור ויטרי" (סי' צה) בפירושו על הגדה של פסח, כי החכם כולל את עצמו בתוך הכלל באמרו: "ה' אלקינו" - ולא "ה' אלקים". לכן כשאומר "אתכם" בודאי שאין כוונתו להוציא את עצמו מן הכלל. אבל הרשע לא רק שאינו מזכיר את שם ה', אלא זאת ועוד שאינו כולל עצמו בשום מקום עם הכלל, לכן כשהוא אומר "לכם" כוונתו "לכם ולא לו".

[ו]

החכם מזכיר ב' שמות שהזכיר יעקב כשנכנס לקבל הברכות מיצחק

ועתה בא וראה דבר פלא, כי לפי מה שנתבאר לעיל הרי זה ממש היה ההבדל בין יעקב אבינו לעשו הרשע, כי כאשר נכנס יעקב אבינו לקבל הברכות מיצחק אביו בליל פסח, הזכיר את שם ה' באמרו ליצחק: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", וזה גרם ליצחק

יעקב התפלל: "והיה ה' לי לאלקים", שיעמוד לו הזכות שמסר נפשו להזכיר ב' שמות אלו כשנכנס ליצחק

הבן הרשע הוא כנגד עשו שלא היה בגלות מצרים, לכן בצדק אומרים לו: "אילו היה שם לא היה נגאל"

מחלקים את המצה האמצעית שהיא כנגד יצחק אבינו לשני חלקים, כנגד שני בניו יעקב ועשו שנתחלקו

החלק הגדול טומנים לאפיקומן כנגד יעקב שישלוט לעתיד לבוא, החלק הקטן הוא כנגד עשו השולט בעולם הזה

עומק הענין שיעקב האכיל את יצחק האפיקומן,

כפי שנרמז בפסוק: בא אחיך במרמ"ה בגימטריא אפיקומן

בסימנים הללו טמון רמז על מפלתו של עשו באיבוד הברכות ליעקב בליל פסח.

[ה]

הבן החכם כנגד יעקב הבן הרשע כנגד עשו

אמנם על פי דרכינו נראה לומר בזה מהלך חדש, כי אכן מטעם זה בחר בעל הגדה של פסח לפרט את נוסח השאלות של הבן החכם והבן הרשע, כי ביקש לרמז בכך על יעקב אבינו שהוא "הבן החכם" ששמע בקול אמו, כמו שדרשו במדרש (ב"ר סז יב) על הכתוב (משלי יב טו): "ושומע לעצה חכם, זה יעקב, (בראשית כח ז) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך". לעומת זה "הבן הרשע" שהזכיר בעל הגדה של פסח, הוא רמז על עשו הרשע שכפר בעיקר.

ונראה להביא ראיה ברורה לכך, על פי מה שנתייגעו המפרשים לבאר מהו ההבדל בין הבן החכם לבן הרשע, שהרי כמו שהרשע אומר: "מה העבודה הזאת לכם", ואנו מדייקים מלשונו שכוונתו לומר: "לכם ולא לו", כן אומר החכם: "אשר צוה ה' אלקינו אתכם", מדוע אם כן אין אנו מדייקים גם אצלו שכוונתו לומר: "אתכם ולא לו".

בספר "קול אליהו" (הגדה של פסח אות רמה) מביא תירוץ נאה בשם הגר"א זצ"ל, כי החכם מזכיר בדבריו את שמו של הקב"ה: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם". הנה מזכיר שם ה', לכן כשאומר "אתכם" ברור שאין כוונתו להוציא

דצ"ך עד"ש באח"ב", היה מפרש בשלהבת אש קודש בשם אביו כ"ק אדמו"ר מרן מהרי"ד זי"ע, כי רבי יהודה הזכיר סימנים הללו כדי לרמז על מפלתו של עשו הרשע, שכן "דצ"ך" הוא מלשון "דיצה" ושמחה, "עדש" רומז על עשו הרשע, שמכר ליעקב את בכורתו בעבור נזיד "עדשים".

הנה כי כן זהו שאנו אומרים לעשו הרשע: "דצ"ך עדש" - שמח נא עשו עתה בגלות, על דרך הכתוב (איכה ד כא): "שישי ושמחי בת אדום", ופירש רש"י: "לפי שעה". אבל זכור תזכור "בא-חב" - במהרה יבוא היום שתצטרך לשלם את כל חובתך אשר עוללת לישראל, ככתוב בהמשך הכתוב (שם): "גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי", ופירש רש"י: "אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו".

ושמענו עדות נאמנה מפי המשמש בקודש הרה"ח רבי יצחק לנדאו שליט"א, כי מרן מהר"א זי"ע אמר ענין זה בליל הסדר בנוסח ההגדה בלשון אידיש: "דצ"ך עדש - פריי דיך עשו, בא חב, עס וועט קומען דיין שווארצע סוף". כלומר: שמח נא עשו, בוא יבוא הסוף השחור שלך ותצטרך לשלם את חובך.

לפי האמור יש להוסיף תבלין לדבריהם הקדושים, כי מאחר שבלייל פסח בשעת הסדר נחל עשו מפלה גדולה, כאשר איבד את הברכות על ידי יעקב אבינו, לכן דבר בעתו מה טוב לעורר בשמים את רצון בליל קדוש זה, להחיש את מפלתו של עשו הרשע בסימני המכות: דצ"ך עד"ש באח"ב. נמצא כי

הרשע ונתקלקל עד כדי כך, שהוא שואל את אביו כשאלת עשו הרשע: "מה העבודה הזאת לכם". לכן כדי לחזק ולנחם את ההורים שלא יתייאשו להחזירו בתשובה, מייעץ לנו הכתוב: "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". ולכאורה קשה לשם מה "פסח" הקב"ה על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים, הלא לא נבצר ממנו להרוג רק את בכורי מצרים ולא את בכורי ישראל בלי שום פסיחה ודילוג.

אך הביאור בזה על פי מה שכתוב (שמות יב כא): "ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם, משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח". ופירש רש"י (שם שם ו): "ולפי שהיו שטופים בעבודת כוכבים אמר להם משכו וקחו לכם, משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן של מצוה". הרי שגם ישראל עבדו עבודה זרה, אלא שעם כל זאת מאחר שהיו אנוסים בדבר, "פסח" הקב"ה על בתי בני ישראל והמציא להם דרך תשובה.

נמצא כי בכך יש נחמה להורים של הבן הרשע, כי אף שנתפס ברשת הכפירה לשאול: "מה העבודה הזאת לכם" - "לכם ולא לו", עם כל זאת אל תתייאשו, אלא "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". כלומר כמו שהציל הקב"ה את ישראל בנגפו את מצרים, אף שעבדו עבודה זרה והמציא להם דרך של תשובה, כן יש לבן הרשע תיקון בתשובה. ועל בשורה טובה זו: "ויקוד העם וישתחוו", ומפרש רש"י על: "בשורת הבנים שיהיו להם", שעתידים לחזור בתשובה.

אולם בעל הגדה הרי נתכוון לרמז בזה על הבן הרשע האמיתי, הלא הוא עשו וזרעו בני אדום המקלקלים את בני ישראל, ומכניסים במוחם מחשבת פיגול שישאלו: "מה העבודה הזאת לכם". לכן לעשו הרשע ראוי להקהות את שיניו ולומר לו: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאלי".

היוצא לנו מכל זה כי בעל הגדה סידר בכוונה תחילה להזכיר בליל הסדר את הבן החכם ואת הבן הרשע, כדי לתת בכך שבח והודאה להקב"ה, על מה שזכה יעקב אבינו הבן החכם בברכות יצחק בזכות שהזכיר את ב' שמות ה' אלקים: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", שגם הבן החכם הזכירם באמרו: "אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ואילו הבן הרשע הוא עשו

באמונתו הגדולה בה' אלקים שיתן לו: "לחם לאכול ובגד ללבוש", בזכות הברכות שקיבל מיצחק בב' שמות אלו.

וזהו שאמר: "ושבתי בשלום אל בית אבי", שאזכה לשוב בשלום אל בית אבי יצחק שקיבלתי ממנו הברכות, "והיה ה' לי לאלקים", אותם ב' שמות שהזכרתי במסירות נפש בכניסתי אל בית אבי, ומפרש רש"י: "שיחול שמו עלי מתחילה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעיי", שלא ילכו בדרכו של עשו ששכח את שם ה'.

[ז]

הבן הרשע הוא עשו שכפר בה' אלקי ישראל

על פי האמור נמשיך לבאר מה שהזכיר בעל הגדה את שאלת הבן הרשע: "רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם", והכוונה בזה על עשו הרשע שלא הזכיר את שם ה' והיה מלגלג על המצוות, כמו שכתוב (בראשית כה לד): "ויבז עשו את הבכורה", ופירש רש"י: "העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום". ועל כך מפרש בעל הגדה: "לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר".

הרווחנו ליישב בזה קושיית ה"בני יששכר" על התשובה של בעל הגדה לבן הרשע: "ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאלי", הלא גם הבן הרשע היה כלול בתוך אבותינו ונגאל ממצרים. אך לפי האמור הרי כוונת בעל הגדה היא על עשו הבן הרשע וזרעו, המלגלים על המצוות ושואלים: "מה העבודה הזאת לכם" - "לכם ולא לו". הנה כי כן תשובה כהלכה אנו משיבים לו: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאלי", כי עשו וזרעו באמת לא היו בגלות מצרים, ואם היו שם לא היו נגאלים מחמת כפירתם בה'.

בדרך המלך נלך ליישב בזה הקושיא העצומה על בעל הגדה של פסח, ששינה ממה שכתוב בתורה בתשובה לבן הרשע: "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל", ואילו בעל הגדה מייעץ לנו להקהות את שיניו של הרשע ולהוציא אותו מכלל ישראל.

לפי האמור יש לומר כי התורה הקדושה מדברת, מבן ישראל שנתפס ברשת של עשו

להסתפק כי מי שעומד לפניו אינו עשו שלא היה רגיל להזכיר את שם ה', הרי שהזכיר יעקב ב' שמות הוי"ה אלקי".

והנה גם הבן החכם הזכיר ב' שמות אלו באמרו: "אשר צוה ה' אלקינו אתכם". זאת ועוד, כי כמו שהבן החכם כולל את עצמו באמונתו בה' באמרו: "אשר צוה ה' אלקינו", כן כלל יעקב את עצמו באמרו ליצחק: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", הנה גילה בכך את אמונתו שה' אלקי יצחק אביו הזמין בידו להביא את המאכלים במהירות, לפני שיבוא עשו הרשע הכופר בשם ה' אלקי יצחק. הרי לפנינו כי הבן החכם הוא רמז על יעקב אבינו וזרעו ההולכים בדרכו, שהזכיר את ב' שמות ה' אלקים.

ונראה להוסיף בזה רעיון נכבד, כי כאשר נתבונן נשכיל להבין שיעקב אבינו זכה לקבל את הברכות מיצחק בליל פסח, בזכות שמסר נפשו להזכיר ב' שמות: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", שהרי גם הוא ידע כי שם שמים אינו שגור בפיו של עשו, אם כן הרי יש סכנה שיכיר יצחק כי הוא איננו עשו, אלא שעם כל זאת בהיותו דבוק בה', לא היה יכול להימנע מלהזכיר במסירות נפש כי ה' אלקים הוא שהזמין בידו להצליח בדרכו.

מעתה לא נפלאת היא לומר, כי כאשר נתגלה ליצחק בסופו של דבר כי יעקב נכנס במקום עשו לקבל את הברכות, ובכל זאת הזכיר את שם ה' אלקי ישראל במסירות נפש, אף שנסתכן בכך שיכיר יצחק שהוא איננו עשו, לכן פתח ואמר (בראשית כז לג): "מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואוכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה". ופירש רש"י שגילה בכך כי הוא אכן מסכים עם הברכות שמסר ליעקב.

יומתק לפרש בזה מה שהתפלל יעקב אבינו בפרשת ויצא (בראשית כח כ): "וידר יעקב נדר לאמר, אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלקים". ופירש רש"י: "והיה ה' לי לאלקים, שיחול שמו עלי מתחילה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעיי".

לפי האמור הביאור בזה, כי מאחר שזכה בברכות של יצחק, בזכות שמסר נפשו להזכיר ב' שמות הוי"ה אלקים באמרו: "כי הקרה ה' אלקיך לפני", לכן התפלל לה' שלא יתקלקל ח"ו בבית לבן הארמי, אלא שגם שם ידבק

(או"ח סימן תעג סעיף ו): "ויקח מצה האמצעיית ויבצענה לשתיים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן, ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות, ויגביה הקערה שיש בה המצות, ויאמר הא לחמא עניא עד מה נשתנה". וכתב ה"מגן אברהם" (ס"ק כא) בשם מהרי"ל כי החלק היותר גדול מטמינים לאפיקומן, וכן הוא המנהג על פי האריז"ל.

וראיתי ב"חמרא טבא" להרה"ק רבי אברהם שמחה מבארנוב זי"ע (פסח ד"ה יחץ), וזה לשון קדשו: "מה שחולקין המצה לחלק קטן וגדול, רומז על עשו בנו הגדול ויעקב הקטן". וכוונתו על פי מה שכתב בספר "המנהיג" (סימן סט) כי ג' המצות שאנו מכינים בליל הסדר, הם זכר לג' אבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב. נמצא כי המצה האמצעיית שהיא המצה השניה היא כנגד יצחק אבינו, לכן מחלקים דוקא המצה האמצעיית לשני חלקים קטן וגדול, לרמז על יצחק אבינו שנתחלקו בניו לשנים - יעקב הקטן ועשו הגדול.

והנה מה שכתב כי חלק הקטן של המצה רומז על יעקב הקטן, ואילו חלק הגדול של האפיקומן רומז לעשו הגדול, ידוע כלל גדול כי שבעים פנים לתורה, והנה הם נדרשים לכל חפץ, מראים פנים לכל צד, לכן ברשותא דמר האי גאון וקדוש זי"ע נקיטנא בשולי גלימתו לפרש להיפך.

תמכתי יתדותי על מקרא שכתוב ביציאת מצרים (שמות ד כב): "כה אמר ה' בני בכורי ישראל". ופירש רש"י: "ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו". הנה כי כן מאחר שהקב"ה הסכים עם בכורתו של יעקב, נמצא כי החלק הגדול של המצה שטומנים לאפיקומן רומז על יעקב הגדול, ואילו החלק הקטן של המצה שמניחים בין שתי המצות רומז על עשו הקטן.

[י]

יעקב טמן את עיקר הברכות על לעתיד לבוא

ועתה בא וראה כי על פי האמור יאיר לנו להבין מה ראו על ככה לרמז על יעקב ועשו בליל קדוש זה. זאת ועוד מדוע מטמינים את האפיקומן שרומז על יעקב עד אחרי הסעודה, על פי מה שמצינו אחרי שזכה יעקב לקבל את הברכות בליל פסח מיצחק אביו, נכנס עשו אל אביו ואמר (בראשית כז לו): "הכי קרא שמו

העדות החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", כדי לעורר בכך את הברכות שקיבל יעקב מיצחק בליל פסח, בזכות שהזכיר ב' שמות אלו: "כי הקרה ה' אלקיך לפני". הנה כי כן נפלא מה שהוסיף בעל הגדה להשיב לבן החכם ההולך בדרכו של יעקב: "ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כדי לעורר בכך זכותו של יעקב שזכה בברכות של יצחק בזכות הלכה זו.

ענין זה מתקשר להפליא עם פירוש רש"י, כי החכם מתכוון בשאלתו: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", למה אוכלים את בשר הפסח אחרי שאוכלים את בשר החגיגה, הלא הפסח הוא על שם עיקר הנס שהיה בחג זה והיה לנו לאוכלו תחילה. על כך משיבים לו כי הטעם לכך הוא: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כדי שישאר הטעם של בשר הפסח בפיו. ולפי האמור הרי זה בא לעורר חכמת תורתו של יעקב, שהאכיל את יעקב קרבן פסח כדי שלא יוכל אחר כך לטעום מהמאכלים של עשו.

[ט]

טעם חדש על שבירת המצה ב"יחץ" כנגד הפירוד בין יעקב לעשו

בדרך זו במסילה נעלה להעמיק הביאור בזה, ואגב נרוויח למצוא מנהג ישראל תורה, שמזכיר לנו את הנס הגדול של קבלת הברכות בליל פסח על ידי יעקב אבינו, כי לכאורה יש להקשות מאחר שכבר למדנו מפירוש רש"י בשם פרקי דרבי אליעזר, כי יעקב אבינו הכין ליצחק שני גדיי עזים אחד לפסח ואחד לחגיגה, לשם מה היה צריך להאכילו גם "אפיקומן" שהוא זכר לקרבן פסח, כמבואר במדרש פליאה הנ"ל: "בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, הוציא לו אפיקומן".

וכן משמע מתיבת במרמ"ה שעולה בגימטריא אפיקומ"ן, הלא גם בלי אפיקומן לא היה יצחק יכול לאכול אחרי שאכל מבשר הפסח. [ידעתי גם ידעתי שאפשר להידחק ולומר, שהוציא לו מבשר הפסח שנשאר וקראו בשם "אפיקומן", על שם ההלכה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", אולם לא מצינו בשום מקום כי הפסח נקרא "אפיקומן"].

ונראה לומר בזה רעיון נכבד, בהקדם לבאר את מנהג ה"יחץ" לחלק את המצה האמצעיית לשנים, כמבואר בשלחן ערוך

שלא הזכיר שם ה' משום שכפר בעיקר, הוציא את עצמו מן הכלל ואיבד את הברכות.

[ח]

"בא אחיך במרמה" - במרמ"ה בגימטריא אפיקומ"ן

חשבתי דרכי לבאר בזה מה שיסד בעל הגדה לענות לבן החכם: "ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". נקדים מה שאמר יצחק לעשו כשנכנס לקבל את הברכות (בראשית כז לה): "ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך". ובמדרש (ב"ר סז ד): "בא אחיך במרמה, רבי יוחנן אמר בא בחכמת תורתו". וצריך ביאור איזו חכמה בתורה גילה יעקב כאן.

וכתב בספר "בגדי אהרן" (פרשת תולדות) ביאור נפלא על כך, על פי מה שהביא מדרש פליאה [הביאו ב"דמשק אליעזר" (פרשת תולדות אות יז) ב"קדושת יום טוב" (שם) ועוד]: "בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, הוציא לו אפיקומן". והביאור בזה כי יעקב אבינו חשש שמא יבוא עשו אחרי, ויאכיל את יצחק מהמטעמים שהכין לו, ואז יצטרך יצחק לברכו כפי שהבטיח לו: "ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואוכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות".

לכן נתחכם יעקב להאכילו בסוף הסעודה אפיקומן, והרי אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אסור לאכול אחרי האפיקומן כדי שישאר טעם המצה בפיו, ועל ידי זה לא היה יצחק רשאי לאכול ממאכלי עשו ולכן לא בירכו. וזהו פירוש המדרש: "בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, הוציא לו אפיקומן", כדי לרמז לו בכך שאסור לו לאכול מהמאכלים שהכין לו.

בספר "עיני העדה" להגה"ק רבי אליהו הכהן מאיזמיר בעל "שבט מוסר" (פרשת תולדות) מביא ענין זה בשם המפרשים, שהוסיפו על כך רמז נפלא כי במרמ"ה עולה בגימטריא אפיקומ"ן. וזהו שאמר יצחק לעשו: "בא אחיך במרמה" - במרמ"ה בגימטריא אפיקומ"ן, ומפרש רבי יוחנן: "בחכמת תורתו", שהאכילו אפיקומן וגילה לו בחכמת תורתו שאסור לאכול אחרי האפיקומן, ועל ידי חכמה זו: "ויקח ברכתך".

מעתה יאיר לנו להבין כוונת בעל הגדה של פסח, שסידר להזכיר בליל פסח את שאלת הבן החכם שמזכיר ב' שמות ה' אלקים: "מה

"נראה דיצחק ידע כי יעקב איש תם ועשו יודע ציד, אך חושבו לצדיק, ויהיו ב' אחים אלו כיששכר וזבולון, ויעקב מתברך בעבודת ה', ויהיה עשו משועבד ליעקב לעשות לו כל צרכיו כזבולון ויששכר, ויעקב משועבד לעשו בהוראת איסור והיתר, כדכתיב להדיא ביששכר (בראשית מט טו) ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד".

מעתה נראה כי זהו עומק הענין שביקש יעקב להראות ליצחק במה שנתן לו אפיקומן, כי בכך ביקש להראות לו, כי אמנם כן בזמן שבית המקדש קיים יאכלו קרבן פסח, אך בזמן הגלות כאשר יגלו ישראל על ידי עשו וזרעו שיחריבו את בית המקדש, הנה אז לא יקריבו ולא יאכלו את הקרבן פסח.

אלא במקום זה יקחו את המצה השניה שהיא כנגד יצחק, וישברו ויחלקו את המצה לשני חלקים כנגד יעקב ועשו, לרמז על הפירוד הגדול שיהיה בין יעקב ועשו, כאשר יעקב הוא מצד הקדושה לעומת עשו שהוא מצד הטומאה. כל זה כדי שישכיל יצחק להבין שאי אפשר למסור את הברכות לעשו כדי שיתמוך ביעקב העוסק בתורה, שהרי יש שבר ופירוד גדול בין יעקב ובין עשו שנלחם מלחמת חורמה כנגד יעקב, ואיך יעלה על הדעת שהוא עתיד לתמוך ביעקב וזרעו כדי שיעסקו בתורה.

עוד ביקש יעקב להראות ליצחק במה שהאכילו את האפיקומן, כי החלק הגדול של המצה הוא כנגד יעקב הבכור שהסכים הקב"ה עם בכורתו, ואם כן הרי הברכות ראויות להימסר לבכור. זאת ועוד רמז ליצחק, כי הטמנת האפיקומן עד סוף הסעודה היא רמז נפלא, שיעקב לא יבזבז את עיקר הברכות על הבלי העולם הזה, אלא יטמינם על הגאולה העתידה כדי להילחם כנגד עשו וזרעו שיקימו להילחם כנגד זרעו של יעקב. וזהו שאמר יצחק לעשו: "בא אחיך במרמה" - בגימטריא אפיקומן, ו"יקח ברכתך".

הכוונה בזה להתפלל בזה לה', שעוד בהיותנו בגלות ירחמנו להטעים לנו מהנסים שעתיד הקב"ה לעשות לנו בגאולה העתידה, על כן המנהג הוא שהתינוקות גונבים את האפיקומן לגלותו, לרמז בזה שאנו בבחינת תינוקות לאבינו שבשמים מבקשים מהקב"ה להמשיך לנו אנו מוציאים את האפיקומן לרמז שאנו רוצים ליהנות מהברכות עוד בגלות, עד שנזכה לגאולה שלימה במהרה בימינו אמן.

יומתק להבין בזה הטעם שאנו מכנים את המצה שאוכלים בסוף הסעודה זכר לפסח בשם "אפיקומן", ומקור הדבר בטור (או"ח סימן תעג), וביאר ה"בית יוסף" שהוא על שם ההלכה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". אולם יש לתמוה מדוע אנו מכנים אותו "אפיקו-מן" שפירושו הוציאו מזון, הלא הכוונה היא להיפך שאסור לומר "אפיקו-מן".

אך לפי האמור יש לומר כי שני הדברים עולים בקנה אחד, כי מאחר שיעקב אבינו זכה לקבל הברכות מיצחק רק בזכות ההלכה של: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", הנה כי כן בזכות זה אנו מבקשים מהקב"ה שיוורה לצבאות שמים וארץ: "אפיקו-מן" - הוציאו לישראל מזון שמגיע להם בזכות הברכות שקיבל יעקב מיצחק.

[יב]

יעקב האכיל את יצחק אפיקומן להראות שיש פירוד גמור בינו ובין עשו

מעתה יאירו עינינו וישמח לבנו להבין גודל חכמתו של יעקב, אשר בא במרמ"ה בגימטריא אפיקומן - שהאכיל ליצחק אביו כדי שלא יאכל ממטעמי עשו הרשע, ושאלנו הלא יעקב אכל קרבן פסח אם כן לשם מה הוציא לו אפיקומן. אך לפי האמור נראה לבאר הענין בזה, על פי מה שביאר ה"חתם סופר" (פרשת תולדות ד"ה ויתן לך האלקים הב') הטעם שביקש יצחק למסור הברכות לעשו ולא ליעקב איש תם שעסק בתורה כל היום:

יעקב ויעקבני זה פעמים, את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתך".

ופירש רש"י (ד"ה הכי קרא) בשם מדרש תנחומא: "למה חרד יצחק, אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושנית סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, אמר לו אביו, מה עשה לך, אמר לו את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין, עכשיו לבכור ברכתך גם ברוך יהיה".

נקדים עוד מה שמבואר בזוהר הקדוש (פרשת תולדות קמו:), כי יעקב אבינו טמן את עיקר הברכות שקיבל מיצחק על לעתיד לבוא, כאשר יקימו כל המלכים כנגד ישראל, אבל בעולם הזה כלפי עשו די לו במקצת הברכות, [ובלשון קדשו: "יעקב אמר, לגבי עשו די לי השתא באלין ברכאן, אבל לההוא זמנא דאצטריכו לבניי, לגבי כל מלכין ושליטין דכל עלמא אסלק לון, כד ימטי ההוא זמנא יתערון אינון ברכאן מכל סטריין, ויתקיים עלמא על קיומיה כדקא יאות"].

הנה כי כן נפלא להבין הטעם ששוכרים את המצה השניה שהיא כנגד יצחק אבינו, לשני חלקים כנגד שני בניו יעקב ועשו, החלק הקטן שהוא כנגד עשו שאיבד את הבכורה משאירים בשלחן, לרמז שקיומו הוא רק בעולם הזה כל זמן הגלות, ואת החלק הגדול שהוא כנגד יעקב שזכה בבכורה מטמינים לאפיקומן אחרי הסעודה, לרמז שיעקב אבינו טמן את הברכות לקראת הגאולה העתידה.

[יא]

המנהג לגנוב את האפיקומן כדי להמשיך הברכות גם בעולם הזה

על פי האמור יפתח לנו פתח לבאר מנהג ישראל תורה שהזכיר ה"חק יעקב" (או"ח סימן תעב ס"ק ב'), כי אחרי שטמנו את האפיקומן ב"יחץ" באים התינוקות וגונבים את האפיקומן. נקדים מה שפירש כ"ק מרן השר שלום מבעלזא זי"ע הנוסח בליל שבת קודש (בתפלת רבון כל עולמים): "ושוית' ה' לקראתי שתרחמיני עוד בגלותי לגאלני".

